पायुर्भारद्वाजः। रक्षोहाग्निः। त्रिष्टुप्, २२-२५ अनुष्टुप्

रक्षोहणं वाजिनमा जिघर्मि मित्रं प्रथिष्ठमुप यामि शर्म।

शिशानो अग्निः क्रतुभिः समिद्धः स नो दिवा स रिषः पातु नक्तम्॥ १०.०८७.०१

रक्षोहणम्- दुष्टघ्नम्। वाजिनम्- बलिनम्। आ जिघर्मि- जुहोमि। मित्रम्- स्नेहयुक्तम्। प्रथिष्ठम्- अतिशयेन पृथुम्। शर्म- मङ्गळम्। उप यामि- आगच्छामि। अग्निः- पावकः। क्रतुभिः- स्वप्रज्ञाभिः। शिशानः- स्वमेव तीक्ष्णीकुर्वन्। समिद्धः- उद्दीपितः। सः- असौ। नः- अस्मान्। दिवा नक्तम्- दिवारात्रम्। रिषः- हिंसकात्। पातु- रक्षतु ॥१॥

अयोदंष्ट्रो अर्चिषा यातुधानानुप स्पृश जातवेदः समिद्धः।

आ जिह्वया मूरदेवान्रभस्व क्रव्यादो वृक्त्व्यपि धत्स्वासन्॥ १०.०८७.०२

अयोदंष्ट्रः- दृढदंष्ट्रः सन्। अर्चिषा- प्रभया। यातुधानान्- यातनाधारिणः। स्पृश। जातवेदः- जातविद्य। समिद्धः- सम्यगुद्दीपितः सन्। जिह्वया- ज्वालया। मूरदेवान्- द्योतनशक्तीः प्रत्यहङ्कारविमूढान्। आ रभस्व- मारय। क्रव्यादः- मांसभक्षकान्। वृक्त्वी- छित्वा। अपि। आसन्- आस्ये। अपि धस्व- अपिधेहि ॥२॥

उभोभयाविन्नुप धेहि दंष्ट्रा हिंस्रः शिशानोऽवरं परं च।

उतान्तरिक्षे परि याहि राजञ्जम्भैः सं धेह्यभि यातुधानान्॥ १०.०८७.०३

उभयाविन्- अभ्युदयनिःश्रेयसात्मक। हिंस्रः- राक्षसहिंसकः सन्। उभा- उभे। दंष्ट्रा- दंष्ट्रे। शिशानः- तीक्ष्णीकुर्वन्। उप धेहि- प्रतिष्ठापय। अवरं परं च पालय। उत- अपि च। राजन्- रञ्जक। अन्तरिक्षे- नभसि प्राणमयकोशे वा। परि याहि- गच्छ। जम्भैः- दन्तैः। यातुधानान्- यातनाधारिणः। सम्- सम्यक्। अभि धेहि- संयोजय ॥३॥

यज्ञैरिषूः संनममानो अग्ने वाचा शल्याँ अशनिभिर्दिहानः।

ताभिर्विध्य हृदये यातुधानान्प्रतीचो बाहून्प्रति भङ्ग्धेषाम्॥ १०.०८७.०४

अग्ने- पावक। यज्ञैः- उपासनैः। इषूः- रक्षसामायुधानि। संनममानः- सन्नमयन्। वाचा- मन्त्रेण। अशनिभिः- वज्रैः। शल्यान्। दिहानः- दहन्। ताभिः- तैर्वज्रैरेव। हृदये। यातुधानान्- यातनाधारिणः। विध्य। प्रतीचः- त्वां युद्धाय प्रतिगतान्। एषाम्- एतेषां रक्षसाम्। बाहून्। प्रति भङ्धि- मर्दय ॥४॥

अग्ने त्वचं यातुधानस्य भिन्धि हिंस्राशनिर्हरसा हन्त्वेनम्।

प्र पर्वाणि जातवेदः शृणीहि क्रव्यात्क्रविष्णुर्वि चिनोतु वृक्णम्॥ १०.०८७.०५

अग्ने- पावक। यातुधानस्य- यातनाधारिणः। त्वचं। भिन्धि- विदारय। हिंस्रा- हिंसकः। अशनिः। हरसा- शक्त्या। एनम्- एतं राक्षसम्। हन्तु- हिनस्तु। जातवेदः- जातविद्य। पर्वाणि- रक्षसः पर्वाणि। शृणीहि- छिन्धि। वृक्णम्- भवता विच्छिन्नं रक्षःशरीरम्। क्रविष्णुः- मांसमिच्छन्। क्रव्यात्- मांसभक्षको गृध्रादिः। विचिनोतु ॥५॥

यत्रेदानीं पश्यसि जातवेदस्तिष्ठन्तमग्न उत वा चरन्तम्।

यद्वान्तरिक्षे पथिभिः पतन्तं तमस्ता विध्य शर्वा शिशानः॥ १०.०८७.०६

जातवेदः- जातप्रज्ञ। अग्ने- पावक। इदानीम्- अद्य। यत्र। तिष्ठन्तम्- स्थितम्। उत वा- अथवा। चरन्तम्- सरन्तम्। पश्यसि- अवलोकयसि। यद्वा- अथवा। अन्तरिक्षे- द्यावापृथिव्योरन्तराले। पथिभिः- मार्गैः। पतन्तम्- चरन्तम्। पश्यसि। तम्। अस्ता- क्षेप्ता सन्। शिशानः- तीक्ष्णीकुर्वन्। शर्वा- शरेण। विध्य ॥६॥

उतालब्धं स्पृणुहि जातवेद आलेभानादृष्टिभिर्यातुधानात्।

अग्ने पूर्वो नि जहि शोशुचान आमादः क्ष्विङ्कास्तमदन्त्वेनीः॥ १०.०८७.०७

उत- अपि च। जातवेदः- जातविद्य। ऋष्टिभिः- आयुधैः। आलेभानात्- आलभमानात्। यातुधानात्- यातनाधारिणः। आलब्धम्- आरब्धमुपासकम्। स्पृणुहि- पारय। अग्ने- पावक। शोशुचानः- दीप्तः सन्। पूर्वः- प्राचीनः सन्। नि जहि- यातुधानं नाशय। आमादः- क्रव्यादाः। क्ष्विङ्काः- शब्दवन्तः। टुक्षु शब्दे। एनीः- सरन्तो गृध्रविशेषाः। अदन्तु- एतानि रक्षांसि त्वया निहतानि भक्षयन्तु ॥७॥

इह प्र ब्रूहि यतमः सो अग्ने यो यातुधानो य इदं कृणोति।

तमा रभस्व समिधा यविष्ठ नृचक्षसश्चक्षुषे रन्धयैनम्॥ १०.०८७.०८

इह- अत्र। प्र- प्रकर्षेण। ब्रूहि- वद। अग्ने- पावक। यतमः- कतमः। सः- असौ। यः। यातुधानः- यातनाधारी। इदम्- एतत्। कृणोति- करोति तं प्रति वद। यविष्ठ- तरुणतम। समिधा- भवदुद्दीपनेन। तम्। आरभस्व- हन्तुमारभस्व। नृचक्षसः- नृन् पश्यतस्तव। चक्षुषे। एनम्- एतं रक्षः। रन्धय- वशं नय॥८॥

तीक्ष्णेनाग्ने चक्षुषा रक्ष यज्ञं प्राञ्चं वसुभ्यः प्र णय प्रचेतः।

हिंस्रं रक्षांस्यभि शोशुचानं मा त्वा दभन्यातुधाना नृचक्षः॥ १०.०८७.०९

अग्ने- पावक। तीक्ष्णेन- शितेन। चक्षुषा। प्राञ्चम्- पुराणम्। यज्ञं। रक्ष- पालय। प्रचेतः- प्रकर्षचेतन। वसुभ्यः- सम्पदर्थम्। प्र नय। नृचक्षः- नृणां चक्षुर्भूत हे अग्ने। हिंस्रम्- क्रूरहिंसकम्। रक्षांसि- परित्याज्यान्। यस्माद्वयं रक्षितव्याः तद्रक्ष इति यास्कः। अभि शोशुचानम्- दहन्तम्। त्वा- भवन्तम्। यातुधानाः- यातनाधारिणः। मा दभन्- मा हिंसिषुः॥९॥

नृचक्षा रक्षः परि पश्य विक्षु तस्य त्रीणि प्रति शृणीह्यग्रा।

तस्याग्ने पृष्टीर्हरसा शृणीहि त्रेधा मूलं यातुधानस्य वृश्च॥ १०.०८७.१०

नृचक्षाः- नृणां द्रष्टः। विक्षु- प्रजासु। रक्षः- परित्याज्यम्। यस्माद्वयं रक्षितव्याः तद्रक्ष इति यास्कः। परि पश्य- अवलोकय। तस्य। त्रीणि अग्रा- त्रिशिरांसि। प्रति शृणीहि- छिन्धि। अग्ने। तस्य। पृष्टीः- पार्श्वस्थान् सहकारिणः। हरसा- तेजसा। शृणीहि- छिन्धि। यातुधानस्य। मूलम्- पादम्। त्रेधा- त्रिधा। वृश्च- छिन्धि॥१०॥

त्रिर्यातुधानः प्रसितिं त एत्वृतं यो अग्ने अनृतेन हन्ति।

तमर्चिषा स्फूर्जयञ्जातवेदः समक्षमेनं गृणते नि वृङ्ग्धि॥ १०.०८७.११

यातुधानः- यातनाधारी। ते- तव। प्रसीतिम्- ज्वालाप्रबन्धनम्। त्रिः- त्रिवारम्। एतु- गच्छतु। अग्ने- पावक। यः। ऋतम्- सत्यम्। अनृतेन- असत्येन। हन्ति- हन्तुमिच्छति। तम्। अर्चिषा-

ज्वालया। स्फूर्जयन्- निष्पिंषन्। जातवेदः- जातप्रज्ञ। नाशय। एनम्- एतम्। गृणते- मन्त्रयुक्ताय। समक्षम्- प्रत्यक्षेण। नि वृङ्धि- वर्जय ॥११॥

तदग्ने चक्षुः प्रति धेहि रेभे शफारुजं येन पश्यसि यातुधानम्।
अथर्ववज्ज्योतिषा दैव्येन सत्यं धूर्वन्तमचितं न्योष॥ १०.०८७.१२

शफारुजम्- शफाभ्यामारुजन्तं भञ्जकम्। यातुधानम्- यातनाधारिणम्। येन। पश्यसि। तत्। चक्षुः। अग्ने। रेभे- शब्दायमाने रक्षसि। प्रति धेहि- प्रक्षिप। अथर्ववत् ज्योतिषा- मन्त्रप्रकाशेन। अथ लोकमङ्गळाय वेदविशेषं प्रस्तौतीत्यथर्वेति शब्दकल्पद्रुमे। दैव्येन- दिव्येन। सत्यम्। धूर्वन्तम्- हिंसन्तम्। अचितम्- अज्ञानम्। न्योष- दह ॥१२॥

यदग्ने अद्य मिथुना शपातो यद्वाचस्तृष्टं जनयन्त रेभाः।
मन्योर्मनसः शरव्या३ जायते या तया विध्य हृदये यातुधानान्॥ १०.०८७.१३

अग्ने। अद्य- इदानीम्। यत्- येन वाक्येन। मिथुना- द्वन्द्वयुद्धमागतौ। शपातः- परस्परमाक्रोशतः। रेभाः- शब्दायमाना विरोधिनः। वाचः। यत् तृष्टम्- यत् कटु। जनयन्त- उत्पादयन्ति। या। शरव्या- इषुः। मन्योः- रुद्रस्य। मनसः- चित्ततः। जायते- उत्पन्ना। तया। यातुधानान्- यातनाधारिणः। हृदये। विध्य- मारय ॥१३॥

परा शृणीहि तपसा यातुधानान्पराग्ने रक्षो हरसा शृणीहि।
परार्चिषा मूरदेवाञ्छृणीहि परासुतृपो अभि शोशुचानः॥ १०.०८७.१४

तपसा- औष्ण्येन। यातुधानान्- यातनाधारिणः। परा शृणीहि- मारय। रक्षः- त्याज्यान्। अग्ने- पावक। हरसा- तेजसा। शृणीहि। अर्चिषा- प्रभया। मूरदेवान्- द्योतनशक्तीः प्रत्यहङ्कारविमूढान्। परा शृणीहि। अभि- अभितः। शोशुचानः- दीप्तः सन्। असुतृपः- केवलशरीरभोगतृप्तानि रक्षांसि। परा शृणीहि ॥१४॥

पराद्य देवा वृजिनं शृणन्तु प्रत्यगेनं शपथा यन्तु तृष्टाः।
वाचास्तेनं शरव ऋच्छन्तु मर्मन्विश्वस्यैतु प्रसितिं यातुधानः॥ १०.०८७.१५

अद्य- इदानीम्। देवाः- द्योतनशक्तयः। वृजिनम्- वर्ज्यम्। परा शृणन्तु। तृष्टाः- कटुकाः। शपथाः। प्रत्यक्। एनम्- एतं यातुधानम्। यन्तु- गच्छन्तु। वाचास्तेनम्- अनृतम्। मर्मन्- मर्माणि। शरवः- इषवः। ऋच्छन्तु- गच्छन्तु। यातुधानः- यातनाधारी। विश्वस्य- व्याप्तस्याग्नेः। प्रसितिम्- ज्वालाबन्धनम्। एतु- गच्छतु ॥१५॥

यः पौरुषेयेण क्रविषा समङ्क्ते यो अश्व्येन पशुना यातुधानः।
यो अघ्न्याया भरति क्षीरमग्ने तेषां शीर्षाणि हरसापि वृश्च॥ १०.०८७.१६

यः। यातुधानः- यातनाधारी। पौरुषेयेण क्रविषा- मनुष्यमांसेन। अश्व्येन पशुना- तुरगमांसेन। समङ्क्ते- आत्मानं सङ्गमयति। यः। अघ्न्यायाः क्षीरम्- गोक्षीरम्। भरति- वृथा सेवते। हरति वा। अग्ने। तेषाम्। शीर्षाणि- शिरांसि। हरसा- तेजसा। अपि वृश्च- छिन्धि ॥१६॥

संवत्सरीणं पय उस्रियायास्तस्य माशीद्यातुधानो नृचक्षः।
पीयूषमग्ने यतमस्तितृप्सात्तं प्रत्यञ्चमर्चिषा विध्य मर्मन्॥ १०.०८७.१७

संवत्सरीणम्- कालोचितम्। उस्रियायाः पयः- गोक्षीरम्। यदस्ति। तस्य- तत्। यातुधानः- यातनाधारी। मा आशीत्- मा भक्षयतु। नृचक्षः- नृणां द्रष्टः। अग्ने। पीयूषम्- तेन पीयूषेण। यतमः- योनधिकारी वृथानुभावुकः। तितृपताम्- तृप्तिमिच्छति। तम्। प्रत्यञ्चम्- प्रतिगतम्। अर्चिषा- ज्वालया। मर्मन्- मर्माणि। विध्य- मारय ॥१७॥

विषं गवां यातुधानाः पिबन्त्वा वृश्च्यन्तामदितये दुरेवाः।
परैनान्देवः सविता ददातु परा भागमोषधीनां जयन्ताम्॥ १०.०८७.१८

यातुधानाः- यातनाधारिणः। गवां विषम्- गोहरणपापफलाख्यपतनम्। पिबन्तु- अनुभवन्तु। दुरेवाः- दुस्तरा यातुधानाः। अदितये- पृथिवीक्षेमाय गोक्षेमाय वा। आ वृश्यन्ताम्- आच्छिद्यन्ताम्। देवः सविता- सूर्यः। एनान्- एतान् यातुधानान्। परा ददातु- दूरे क्षिपतु। देवा उपासका वा। ओषधीनां भागम्। परा जयन्ताम्- लभन्ताम् ॥१८॥

सनादग्ने मृणसि यातुधानान्न त्वा रक्षांसि पृतनासु जिग्युः।

अनु दह सहमूरान्क्रव्यादो मा ते हेत्या मुक्षत दैव्यायाः॥ १०.०८७.१९

सनात्- सनातनकालादेव। अग्ने। यातुधनान्- यातनाधारिणः। मृणसि- बाधसे। त्वा- त्वाम्। रक्षांसि- त्याज्याः। पृतनासु- युद्धेषु। न। जिग्युः- जितवन्तः। सहमूरान्- मूढान्। क्रव्यादः- मांसभक्षकान्। अनु दह- भस्मीकुरु। दैव्यायाः- दिव्यात्। हेत्याः- आयुधात्। मा मुक्षत्॥१९॥

त्वं नो अग्ने अधरादुदक्तात्त्वं पश्चादुत रक्षा पुरस्तात्।

प्रति ते ते अजरासस्तपिष्ठा अघशंसं शोशुचतो दहन्तु॥ १०.०८७.२०

अग्ने- पावक। त्वम्। नः- अस्मान्। अधरात्- दक्षिणतः। उदक्तात्- उत्तरतश्च। पश्चात्- पश्चिमात्। उत- अपि च। पुरस्तात्- पूर्वतश्च। रक्ष- पालय। ते- तव। अजरासः- अजीर्णाः। तपिष्ठाः- अतिशयेन तापकाः। शोशुचन्तः- ज्वलन्तः। ते- अमी रश्मयः। अघशंसम्- पापकर्माणम्। दहन्तु॥२०॥

पश्चात्पुरस्तादधरादुदक्तात्कविः काव्येन परि पाहि राजन्।

सखे सखायमजरो जरिम्णेऽग्ने मर्ताँ अमर्त्यस्त्वं नः॥ १०.०८७.२१

पश्चात्- पश्चिमतः। पुरस्तात्- पूर्वतः। अधरात्- दक्षिणतः। उदक्तात्- उत्तरतश्च। कविः- क्रान्तदर्शी सन्। राजन्- स्वामिन्। काव्येन- दर्शनेन। परि पाहि- रक्ष। सखे- मित्र। सखायम्- मित्रं मां पाहि। जरिम्णे- स्तोत्रे। अजरः- अजीर्णः सन्। अग्ने। अमर्त्यः- अमरः सन्। त्वम्। मर्तान्- मर्त्यान्। नः- अस्मान्। पाहि॥२१॥

परि त्वाग्ने पुरं वयं विप्रं सहस्य धीमहि। धृषद्वर्णं दिवेदिवे हन्तारं भङ्गुरावताम्॥ १०.०८७.२२

अग्ने- पावक। पुरम्- पूरकम्। विप्रम्- मेधाविनम्। सहस्य- शक्तेः पुत्रम्। धृषद्वर्णं- शत्रुधर्षकरूपम्। दिवेदिवे- प्रतिदिनम्। भङ्गुरावताम्- भञ्जकानाम्। हन्तारम्- नाशकम्। त्वा- भवन्तम्। वयम्। धीमहि- ध्यायामः॥२२॥

विषेण भङ्गुरावतः प्रति ष्म रक्षसो दह। अग्ने तिग्मेन शोचिषा तपुरग्राभिरृष्टिभिः॥ १०.०८७.२३

अग्ने- पावक। तिग्मेन- तीक्ष्णेन। शोचिषा- प्रकाशेन। तपुरग्राभिः- तपनशीलाग्रैः। ऋष्टिभिः- आयुधैः। विषेण। भङ्गुरावतः- भञ्जकानि। रक्षः- रक्षांसि। दह- भस्मीकुरु ॥२३॥

प्रत्यग्ने मिथुना दह यातुधाना किमीदिना।

सं त्वा शिशामि जागृह्यदब्धं विप्र मन्मभिः॥ १०.०८७.२४

अग्ने- पावक। किमीदिना- किमिदानीमपि भक्षणमस्तीत्यतृप्तान्। मिथुना- मिथुनीभूय चरतः। यातुधाना- यातुधानान्। प्रति दह- भस्मीकुरु। विप्र- मेधाविन्। हे अग्ने। जागृहि- बुध्यस्व। अदब्धम्- अहिंसितम्। त्वा- त्वाम्। मन्मभिः- मननैः। सम्- सम्यक्। शिशामि- तीक्ष्णीकरोमि ॥२४॥

प्रत्यग्ने हरसा हरः शृणीहि विश्वतः प्रति।

यातुधानस्य रक्षसो बलं वि रुज वीर्यम्॥ १०.०८७.२५

अग्ने- पावक। हरसा- तेजसा। विश्वतः- सर्वतः। हरः- चौर्यम्। प्रति शृणीहि- नाशय। यातुधानस्य- यातनाधारिणः। रक्षसः- त्याज्यस्य। वीर्यम्। बलम्। वि- विशेषेण। रुज- भञ्जय ॥२५॥